

REZUMAT

Raporturile politico-diplomatice româno-elene din secolul trecut sunt parte componentă a sistemului relațiilor internaționale din Sud-Estul european, integrat sistemului la nivel continental. Pentru ambele națiuni, primele decenii ale secolului XX au înregistrat momente de de cotitură, decisive în devenirea lor – criza balcanică din anii 1912-1913, prima conflagrație mondială, războiul din Asia Mică. Bilanțul tratatelor de pace din anii 1919-1923 a fost definitiv pentru evoluția României și Greciei în perioada interbelică. Acest bilanț a determinat cele două popoare și factorii de decizie de la București și Atena să reînnoade în varii forme, adaptate noilor realități istorice, legăturile tradiționale pe multiple planuri dintre cele două națiuni. Lipsite de o vecinătate teritorială directă, dar amenințate potențial sau real de alte vecinătăți, fie comune, fie distincte, România și Grecia au regăsit o veche solidaritate și ca state mici și mijlocii s-au străduit, conform normelor dreptului internațional al acelor vremuri și resurselor proprii, să contribuie la menținerea păcii și securității în regiune și pe continent. În aceste circumstanțe au evoluat relațiile politice bilaterale între pactul de neagresiune și arbitraj din martie 1928 și acordul Înțelegerii balcanice, ale cărei membre erau România și Grecia, cu Bulgaria de la Salonic din iulie 1938. Un deceniu de mari eforturi pentru contracararea tendințelor și manifestărilor revizioniste din interiorul și din afara zonei, pentru blocarea amenințărilor la adresa păcii și integrității teritoriale a statelor balcanice. În acest climat din ce în ce mai agitat după ascensiunea nazismului la putere în Germania (ianuarie 1933), tulburat și de manifestările de conciliatorism ale marilor democrații occidentale față de acțiunile externe ale statelor totalitare, tot mai frecvente de la mijlocul deceniului al patrulea, raporturile dintre București și Atena au fost confruntate cu numeroase provocări, care au pus la încercare nu numai trăinicia lor, dar și coeziunea Înțelegerii balcanice, în cadrul căreia România și Grecia erau aliante încă de la fondarea ei (februarie 1934). Această evoluție a fost analizată în lucrarea noastră.

Astfel, după Introducere. Izvoare și istoriografie, în capitolul Istoria, semnificația și consecințele semnării pactului bilateral de din martie 1928 -,

ne-am oprit mai întâi asupra contextului încheierii și conținutul pactului româno-elen de la Geneva, extinzând demersul și la prezența ideilor de neagresiune și arbitraj în relațiile interbalcanice de la sfârșitul deceniului al treilea al veacului trecut.

O atenție particulară a fost acordată poziției României față de politica externă a Greciei și „turnanta decisivă” promovată de marele om politic Eleftherios Venizelos, revenit în fruntea guvernului în vara anului 1928, cotitură exprimată printr-o vie activitate diplomatică, importante acorduri internaționale semnate cu o Mare Putere precum Italia sau state vecine precum Iugoslavia și mai ales fosta mare adversară – Turcia kemalistă – prin reconcilierea istorică din 1930.

Nu a fost ignorată, în egală măsură, evoluția intrinsecă a raporturilor bilaterale din anii 1928 - 1931, cu multiple implicații, între care dezbaterile proiectului construirii unui pod peste Dunăre, care să asigure un trafic feroviar mai rapid spre Salonic, nu numai pentru România, ci și pentru alte state, între care Polonia, în cazul blocării Strâmtorilor Mării Negre, așa cum s-a întâmplat în timpul primei conflagrații mondiale. Firește că împrejurările și desfășurarea ultimei vizite a lui Venizelos în România din august 1931 s-au bucurat de atenția corespunzătoare.

În capitolul al II-lea – România și Grecia la Conferințele balcanice (1930 – 1933) – ne-am oprit îndeosebi asupra rolului jucat de diplomația celor două țări, dar și de opinia publică română și elenă, în pregătirea și desfășurarea primelor reuniuni la nivel panbalcanic, care au netezit calea spre pactul de la Atena din februarie 1934. Au fost analizate dezbaterile din cadrul acestor întâlniri la care au participat delegații din toate statele zonei – România, Grecia, Turcia, Bulgaria, Iugoslavia și Albania – împlinirile și neîmplinirile înregistrate prin eșecul atragerii în proiectul pactului politic panbalcanic a Albaniei, aflată sub tutela nedisimulată a Italiei fasciste – adversara unui astfel de proiect – și mai ales a Bulgariei, prea tare ancorată în ambițiile ei revizioniste, care condiționa participarea la proiect de soluționarea prealabilă, evident pozitivă pentru interesele Sofiei, a disputelor cu statele vecine.

Prin urmare, din această perspectivă au fost aduse în discuție lucrările și bilanțul primei conferințe balcanice de la Atena (5 – 12 octombrie 1930) și ale reuniunii Consiliului Conferinței balcanice de la Salonic (31 ianuarie – 1 februarie 1931). De asemenea, au fost prezentate condițiile care au precedat și apoi desfășurarea celei de a doua Conferințe balcanice de la Istanbul (20 – 26 octombrie 1931) ca și sesiunea Consiliului Conferinței balcanice reunit în aceeași capitală la 25

ianuarie 1932. De aceeași atenție s-au bucurat și lucrările celei de a treia Conferințe balcanice, găzduită de capitala României - București (22 – 29 octombrie 1932) și și nu mai puțin prezentarea reperelor noului context internațional – cu accent pe turneul diplomatic al lui Nicolae Titulescu din toamna anului 1933 - în care s-au desfășurat dezbaterile celei de a patra Conferințe balcanice de la Salonic (4 – 11 noiembrie 1933).

În capitolul al III-lea – Diplomația guvernelor de la București și Atena și încheierea Înțelegerii balcanice. Tratatul de la Atena (februarie 1934) și perspectivele colaborării regionale - , am insistat în primul rând asupra „dosarului” controversat al adeziunii Bulgariei la ideea pactului zonal, unele file ale acestuia fiind deja evocate în capitolul precedent. Au fost puse în lumină, în context, eforturile ministrului român de Externe, Nicolae Titulescu, care a stăruit pe diverse căi, directe sau indirecte, să determine o decizie pozitivă a autorităților de la Sofia.

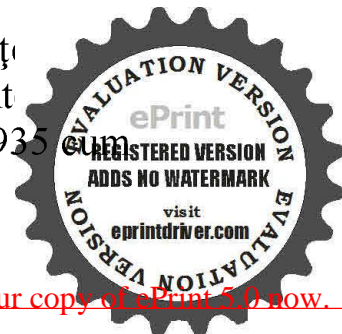
De asemenea, a fost efectuată o evaluare de ansamblu a situației politice internaționale din Peninsula Balcanică, dar și de pe continent în ajunul încheierii pactului de la Atena, constatându-se modificări semnificative ale raportului de forțe în favoarea statelor revizioniste, cu tendințe extremiste.

Au fost prezentate, în egală măsură, toate documentele semnate în capitala Greciei (9 februarie 1934), cuprinzând ansamblul obligațiilor asumate de aliați în cadrul Înțelegerii balcanice și evidențiind luminile și umbrele potențiale, posibile sau reale existente în sistemul relațiilor intrazonale.

Capitolul al IV – lea – Poziția României și Greciei față de ideea securității colective și marile controverse din relațiile internaționale europene (1934 – 1936) -pune un prim accent pe descifrarea proiectelor diplomației franceze în domeniul securității continentale – pactul oriental al ministrului francez de Externe, Louis Barthou – și nu mai puțin pe manierele în care acestea au fost percepute de statele Sud-Estului european.

Alte accente au fost puse pe atitudinea pactului balcanic față de diferite evenimente de pe eșichierul politic continental precum ar fi acordurile italo-franceze de la Roma din ianuarie 1935 sau din interiorul spațiului regional precum revolta republicană din Grecia potențiala amenințare revizionistă bulgară și intervenția României.

Nu a scăpat atenției nici poziția statelor membre ale Înțelegerii balcanice, în parte, sau a alianței în ansamblu față de unele momente din agenda politico-diplomatică europeană din prima parte a anului 1935

au fost restabilirea serviciului militar obligatoriu în Germania, acordul anglo-franco-italian de la Stresa și, în egală măsură, pactul franco-sovietic, ceea ce a mai rămas, de altfel, din proiectul pactului oriental, după asasinarea șefului diplomației franceze, Louis Barthou, la Marsilia, în octombrie 1934.

Toate aceste evenimente și reacții au făcut obiectul dezbaterilor prilejuite de reunirea conferinței Înțelegerii balcanice de la București din 10 – 13 mai 1935. În a doua parte a aceluiași an au avut loc unele tentative de admitere a Albaniei în pactul balcanic, blocate, pe de o parte, de atitudinea negativă a Italiei fasciste, iar pe de altă parte de indecizia regelui Zogu I, aflat, *de facto*, sub protectoratul lui Benito Mussolini.

Un alt moment important din evoluția relațiilor româno-elene a fost începerea negocierilor privind convențiile militare din cadrul pactului balcanic din toamna lui 1935.

În analiza noastră nu am omis surprinderea impactului pe care l-a avut agresiunea Italiei fasciste contra Etiopiei asupra statelor Înțelegerii balcanice și nu mai puțin a ocupării zonei demilitarizate renane de către Germania nazistă din martie 1936, evoluții dezbătute și la sesiunea Consiliului permanent al Înțelegerii balcanice de la Belgrad din mai 1936.

În demersu științific m-am oprit și asupra problemei revizuirii regimului Strâmtoarelor Mării Negre, fixat la Lausanne (1923), dezbătută la Conferința de la Montreux din vara anului 1936, mai ales pentru că era vorba de o problemă de principiu, cea a unei revizuirii, care ar fi alimentat speranțele și ambițiile unor state precum Bulgaria, dar și foarte practică, deoarece toate statele Înțelegerii balcanice erau direct interesate de condițiile navigației prin Bosfor și Dardanele, atât în timp de pace, cât și în timp de război. Un ultim aspect analizat în acest capitol a fost acela al definitivării tratatelor privitoare la convențiile militare ale Înțelegerii balcanice.

În capitolul al V – lea – Marile provocări la adresa coeziunii Înțelegerii balcanice și atitudinea României și Greciei (1937 – 1938). De la tratatele iugoslavo – bulgar și italo – iugoslav la Anschluss -, am abordat problema primei fisuri majore în structura pactului balcanic, reprezentată incontestabil de semnarea tratatului de „prietenie veșnică” dintre guvernele din Belgrad și Sofia (24 ianuarie 1937); a fost o încălcare evidentă a angajamentelor asumate de Iugoslavia, care nu și-a consultat aliații înainte de reconcilierea temporară cu Bulgaria, și i-a pus faptului împlinit. Chestiunea a fost dezbătută la sesiunea Consiliului permanent al Înțelegerii balcanice de la Atena (15 – 18 februarie

unde s-a ajuns la un compromis, care a avut însă consecințe negative pentru trăinicia pactului.

Pe de altă parte, am analizat implicațiile și consecințele încheierii tratatului dintre Italia și Iugoslavia (25 martie 1937) privite mai ales prin prisma intereselor generale ale statelor Înțelegerii balcanice, dar și ale celor speciale ale României și Greciei.

Un bilanț al anului 1937 și perspectivele anului 1938 au fost dezbătute la sesiunea Consiliului permanent al pactului balcanic de la Ankara (25 – 27 februarie 1938). Atmosfera de pe continent nu era deloc senină și ascendentul totalitarismului, extremismului și naționalismului Germaniei naziste era tot mai vizibil. De aceea, Anschlussul – anexarea Austriei – de la începutul lunii martie 1938 nu a mai fost un eveniment surprinzător pentru oamenii politici și diplomații lucizi din Balcani, dar mult mai amenințătoare era realitatea că cel de al III – lea Reich devenea vecin nemijlocit al Iugoslaviei, stat membru al Micii Înțelegeri și Înțelegerii balcanice, deci pericolul revizionismului și revanșismului nazist era foarte apropiat. Cum influența Germaniei la Sofia creștea în forme și volum și revizionismul Bulgariei era tot mai manifest, coeziunea pactului balcanic devenea din ce în ce mai mult o pagină de istorie.

A fost o evoluție previzibilă, analizată sintetic în ultimul capitol, al VI – lea – Acordul de la Salonic (iulie 1938) și începutul sfârșitului Înțelegerii balcanice. Documentul semnat, în importantul port la Marea Egee, de Grecia, în numele statelor pactului balcanic, și Bulgaria a reprezentat prima mare victorie a revizionismului cercurilor de decizie de la Sofia, care au reușit să obțină din partea vecinilor abrogarea clauzelor militare ale tratatului de la Neuilly, deci drepturi egale în domeniul armamentului. Acest succes al diplomației bulgare nu ar fi putut avea loc fără conivența atitudinii conciliatoare a marilor democrații occidentale – Marea Britanie și Franța – față de statele totalitare – Germania nazistă și Italia fascistă. Această conduită a prefigurat tragedia semnării acordului de la München (septembrie 1938), prima etapă a dispariției Cehoslovaciei de pe harta Europei, a consacrat încetarea existenței Micii Înțelegeri și a conturat adâncirea crizei din interiorul Înțelegerii balcanice, care a mai supraviețuit firav încă puțină vreme, anul 1940 consfințind sfârșitul alianței.

Baza documentară a demersului științific a fost asigurată de surse inedite și edite interne și externe și de preluarea critică a rezultate ceretărilor istoricilor români, greci și străini care și-au eforturile analizei diverselor aspecte ale acestei teme.

Cele mai multe informații inedite au fost obținute prin investigarea unui important număr de fonduri păstrate în Arhiva diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României. Dincolo de documentele din fondurile referitoare în mod nemijlocit la România și Grecia, au fost cercetate și materiale din fondurile privitoare la Mica Înțelegere, Înțelegerea balcanică și Societatea Națiunilor, la cele consacrate altor state din regiune – Iugoslavia și Turcia – sau la Marile Puteri – Anglia, Franța, Italia, Germania.

Unele informații de detaliu au fost obținute prin apelul la colecția de microfilme a Arhivelor Naționale ale României – Arhiva Istorică Centrală, fondurile Franța și S.U.A.¹.

De o mare utilitate au fost și culegerile de documente edite consacrate politicii externe a unor state, istoriei unor relații bilaterale sau a problemei minorităților, unor evenimente sau personalități de marcă de pe eșichierul politic european al acelei perioade; îl avem în vedere pe Nicolae Titulescu. În această categorie am inclus și unele memorii, pagini de corespondență sau jurnale de călătorie².

Nu insistăm asupra instrumentelor de lucru sau lucrărilor generale utilizate, publicate inclusiv de istorici sau colective de istorici din Grecia³. Vom stăruii mai mult asupra istoriografiei consacrată în mod special temei noastre de istorici români, greci sau din alte state.

După studiul de referință al francezului Michel Lhéritier din 1933⁴, care se referea doar parțial, din punct de vedere cronologic, la subiectul analizat, primele abordări din istoriografia română postbelică au fost mai mult indirecte. Este vorba de monografiile consacrate Antantei balcanice de Cristian Popișteanu⁵ și Eliza Campus⁶ sau la cercetările lui Mihail E. Ionescu asupra convențiilor militare balcanice⁷. Dincolo de faptul că ambii autori ai monografiilor au folosit mai mult sau mai puțin științific sursele diplomatice accesibile în România acelor timpuri, nu este mai puțin adevărat că demersul lor punea în lumină unele din tarele istoriografiei marxiste românești, că ignorau, din rațiuni probabil obiective, multe izvoare externe, contribuțiile istoricilor greci, lucrările lor au avut meritul pionieratului în studierea politicii balcanice a României din perioada interbelică.

Referiri indirecte asupra evoluției raporturilor politico-diplomatice româno-elene în contextul luptei pentru apărarea securității în reg deceniile interbelice găsim în aceeași perioadă în lucrările con problemei Dunării⁸ sau dosarului Strâmtoarelor⁹. În aceeași categorie

înscriu și demersurile științifice ale lui Ion Calafeteanu¹⁰, Ioan Talpeș¹¹ și din nou Eliza Campus¹².

La începutul anilor '90, se largesc orizonturile cercetării, dar intervin mai ales modificări metodologice și în interpretarea informațiilor. Începe o perioadă de reevaluări, care au permis noi deschideri tematice. Pe linia unor preocupări mai vechi, dar în noile coordonate, apar lucrări ale unor cercetători cunoscuți pe subiecte de respirație mai largă, dar care permit o înțelegere mai profundă a problematicii relațiilor dintre statele balcanice. Astfel, în primii ani de după decembrie 1989, apar analize de valoare precum cele semnate de Viorica Moisuc¹³, Valeriu Florin Dobrinescu¹⁴ sau Emilian Bold¹⁵.

Treptat, unii istorici militari reiau problema alianțelor militare din Balcani în deceniile interbelice. Edificatoare și consecvente în această direcție au fost eforturile lui Alexandru Oșca, care a susținut și o teză de doctorat în domeniu¹⁶, investigațiile lui Jipa Rotaru¹⁷, Nicolae Ciobanu și Ion Voievozeanu¹⁸, studii care au pus în valoare multe informații inedite din arhivele militare. La începutul noului mileniu, au fost remarcate cercetările lui Constantin Iordan, specialist în problematica relațiilor internaționale din Sud-Estul european din deceniile interbelice, care nu a ocolit și teme semnificative din istoria raporturilor româno – elene¹⁹.

Pentru lămurirea unor conexiuni existente între evoluția relațiilor româno-elene și a raporturilor interbalcanice, în general, au fost utile studiile privind legăturile dintre România și Bulgaria datorate unor tineri istorici precum Maria Costea²⁰ sau George Ungureanu²¹ și nu mai puțin cercetarea lui Mustafa Ali Ekrem consacrată raporturilor româno-turce²².

În ceea ce privește istoriografia greacă consacrată acestei teme, prima observație este că preocupările istoricilor greci sunt mai reduse și ca volum și din punct de vedere problematic. Un nume de rezonanță rămâne totuși cel al lui Konstantinos Svolopoulos, probabil cel mai mare specialist în politica externă a Greciei din prima jumătate a secolului trecut²³. Chiar dacă nu s-a aplecat în mod special asupra subiectului, Thanos Veremis a semnat contribuții importante privind locul și rolul Greciei în sistemul relațiilor internaționale din regiune și de pe continent, fiind, în egală măsură, cel mai reputat cunoscător al implicării militarilor în viața politică a Greciei moderne, aspect particular al evoluției societății elene²⁴. Este și cazul contribuțiilor istoricului Areti Tounda-Fergadi, preocupată atât de problemele istoriei diplomatice a Greciei, cât și de cea a minorităților din regiune, influențând puternic dinamica relațiilor internaționale²⁵. aceeași perspectivă unele lumini au fost aduse de cercetările referite

direct sau indirect la istoria relațiilor greco-turce din acea perioadă²⁶. Studiile recente, ale lui H.J. Psomiades, privind epoca lui Venizelos și rolul Greciei în politica internațională din acea vreme au permis descifrarea unor aspecte interesând analiza prezentei teme²⁷.

A fost inevitabil apelul la contribuțiile istoricilor din alte țări interesați de problematica relațiilor internaționale din Balcani în deceniul supus atenției noastre. Ne gândim la cercetările punctuale efectuate în Bulgaria, pe baza informațiilor furnizate de arhivele interne, între care cele ale Christinei Daneva-Mihova²⁸, Ilčo Dimitrov²⁹, Dimităr Kosev³⁰, Kraștju Mancev³¹, Zdravka Miceva³², Sergey Roussev³³, Dimităr Sirkov³⁴, Vasil Vasilev³⁵, Sania Velkova³⁶, dar mai ales Antonina Kuzmanova, cu siguranță cea mai bună românistă din Bulgaria în domeniul istoriei secolului XX³⁷.

Dintre contribuțiile istoricilor din alte țări cu preocupări directe privitoare la tema noastră, am utilizat studiile cunoscutului cercetător sârb Milan Vanku³⁸, ale francezului Georges Castellan³⁹ sau italianului Alberto Basciani⁴⁰. Nu insistăm asupra celorlalte lucrări cu caracter mai general sau abordând subiecte tangențiale consultate în timpul documentării, menționate în bibliografie. În mod cert, demersul nostru științific are o bună bază documentară și a beneficiat de contribuțiile prețioase ale predecesorilor.

Analiza istoriei relațiilor politico-diplomatice dintre România și Grecia timp de un deceniu, de la semnarea pactului bilateral de neagresiune și arbitraj, din martie 1928, până la încheierea acordului multilateral dintre Bulgaria și Înțelegerea balcanică de la Salonic, din iulie 1938, pune în lumină un caz special de evoluție și uneori involuție a solidarității între două state mici, fără vecinătate directă, dintr-o regiune cu un trecut foarte agitat și cu un prezent amenințat de multiple pericole având origini în interiorul și nu mai puțin în afara zonei.

Popoare cu multiple legături istorice și culturale, cu afinități bimilenare, românii și grecii au avut și momente de cumpănă în istoria relațiilor bilaterale, provocate de unele hotărâri ale factorilor de decizie sau imixtiunilor externe, deloc dezinteresate, dar s-au regăsit totdeauna în eforturile de menținere a identității, de apărare a păcii și securității regionale. Deceniul supus atenției noastre a avut premise diferite pentru cele două țări: România ieșise învingătoare din marea conflagrație mondială cu idealul unității naționale realizat, în timp ce Grecia euforia bilanțului participării la război, generată de semnarea tratatului la Sèvres, a suferit catastrofa campaniei militare din Asia Mică.

semnarea tratatului de la Lausanne (iulie 1923), care a consacrat înfrângerea Greciei, până în 1928, Bucureștiul s-a aflat alături de Atena în momentele dificile în care s-a aflat în eforturile de refacere pe plan intern și de ieșire din izolarea internațională. În consecință, solidaritatea bilaterală manifestată în deceniul de după 1928 a avut temeuri solide și baze cu vechi tradiții. Chiar dacă Grecia nu a reușit să intre în Mica Înțelegere, ea a fost o aliată *de facto* a României până în februarie 1934, când a fost realizată alianța Înțelegerii balcanice, reunind nu numai cele două state, ci și Iugoslavia și Turcia. Blocul creat prin pactul de la Atena a avut o istorie bogată, România și Grecia fiind protagoniste în strădaniile de edificare a unei forțe care să se opună revizionismului intrazonal și din afara regiunii.

După 1934, ambele state au reacționat, în general, în mod solidar la provocările și amenințările la adresa coeziunii alianței, deși existau nu numai pericole comune, ci și adversități specifice generate de situația geopolitică diferită. Au fost și situații când pozițiile oficiale ale celor două țări nu au coincis plenar, fără ca totuși să fie încălcate obligațiile asumate prin actul constitutiv al Înțelegerii balcanice. Este cert că în fața problemei atitudinii Bulgariei, atât în privința admitterii acesteia în alianță, cât și în implicarea sa în frontul revizionist, Bucureștiul și Atena s-au aflat de aceeași parte a baricadei. Nu este mai puțin adevărat că atitudinea conciliatoare a Marilor Puteri occidentale față de revizionismul și expansionismul statelor totalitare a obligat atât pactul balcanic în ansamblu, cât și fiecare membru în parte, la concesii și compromisuri care i-au afectat trăinicia. Acordul de la Salonic din iulie 1938 încheiat cu Bulgaria prin care erau anulate clauzele militare ale tratatului de la Neuilly din 1919, deci guvernului de la Sofia i se recunoștea egalitatea în drepturi în domeniul armamentelor, a fost începutul sfârșitului Înțelegerii balcanice, care nu a mai rezistat loviturilor primite în perioada următoare, prima fiind acordul de la München de la sfârșitul lui septembrie 1938.

Note

- 1 Vezi paragraful Izvoare inedite din Bibliografia de la finalul lucrării.
- 2 Vezi paragraful Izvoare edite din loc. cit.
- 3 Vezi, de pildă, din istoriografia greacă instrumentele de lucru lui Georges KOUTSOUBAKIS, Répertoire des accords internazional conclus par la Grèce (1822 – 1978), Athènes, 1978 și Thanos VEREMIS, Mark DRAGOUMIS, Historical Dictionary of Greece, London, 199

lucrări generale: Demetrios CACLAMANOS, Greece. A Panorama, London, 1942; Grigoriou DAFNI, I Ellas metaxi dyo polemon, 1923 – 1940, t. I-II, Athinai, 1955; Nicolas SVORONOS, Histoire de la Grèce moderne, 3e édition, Paris, 1964; Apostolos VACALOPOULOS, Histoire de la Grèce moderne, Paris, 1975; Istoria tou ellinikou ethnous apo to 1913 os to 1941, Athinai, 1978; M. BINKHORN, Thanos VEREMIS, Modern Greece. Nationalism and Nationality, Athens, 1990; G. ANASTASIADI, Politiki kai sintagmatiki istoria tis Elladas, 1821 – 1941, Athina – Thessaloniki, 2001; Konstantinos SVOLOPOULOS, I elliniki exoteriki politiki, 1900 – 1945. Evdomi ekdosi, Athinai, 2001; Thanos VEREMIS, Giannis KOLIOPOULOS, Ellas i synchroni syneheia. Apo to 1821 mehri simera. Tetartri ekdosi, Athina, 2006.

4 Michel LHÉRITIER, L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821 -1931), în „Mélanges offerts à M. Nicolas Jorga par ses amis de France et des pays de langue française”, Paris, 1933, p. 569-606.

5 Cristian POPIȘTEANU, România și Antanta balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică, București, 1968.

6 Eliza CAMPUS, Înțelegerea balcanică, București, 1972.

7 Mihail E. IONESCU, Preliminariile în cheierii convențiilor militare balcanice, 1934-1936, în „File din istoria militară a poporului român”, vol. 1, București, 1973, p.143-152.

8 Iulian CÂRȚĂNĂ, Ilie SEFTIUC, Dunărea în istoria poporului român, București, 1972.

9 Ilie SEFTIUC, Iulian CÂRȚĂNĂ, România și problema Strâmtoarelor, București, 1974; Robert DEUTSCH, Conferința de la Montreux, București, 1975.

10 Ion CALAFETEANU, Diplomația românească în sud-estul Europei, București, 1980.

11 Ioan TALPEȘ, Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești, 1933 – 1939, București, 1988.

12 Eliza CAMPUS, Din politica externă a României, 1913 – 1947, București, 1980; idem, State mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei în relațiile internaționale. Prima jumătate a secolului al XX-lea, București, 1988.

13 Viorica MOISUC, Premisele izolării politice a României, 1919 – 1940, București, 1991.

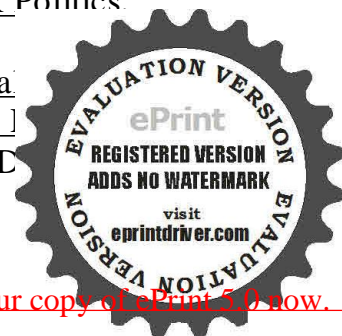
14 Valeriu Florin DOBRINESCU, Diplomația României. Nicolae Titulescu și Marea Britanie, Iași, 1991.

15 Emilian BOLD, Diplomația de conferințe. Din istoria relațiilor internaționale între anii 1919 – 1933 și poziția României, Iași, 1991.

16 Vezi: Alexandru OȘCA, Criză în Balcani? Tratat, convenții militare și protocoale secrete (1934 – 1939), Pitești, 1994; idem, Manag crizelor regionale. Modelul balcanic interbelic, București, 2003; Constituirea alianțelor politico-militare ale României în perioada 1933, în „România mare în ecuația păcii și războiului (1919 –

- Aspecte și controverse”. Coordonatori: Gh. Buzatu, Horia Dumitrescu, Iași, 2009, p.168-186.
- 17 Jipa ROTARU, Marele Stat Major român – prmozorul unei diplomații active în peninsula Balcanică în scopul realizării alianței militare a Înțelegerii balcanice (1935 – 1939), în condițiile creșterii pericolului revizionist și fascist, în „Diplom
- 18 ție și diplomați români”. I. Coordonatori: Gheorghe Buzatu, Valeriu, Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, Focșani, 2001, p.229 – 254.
- 19 Nicolae CIOBANU, Ion VOIEVOZEANU, Activitatea diplomatică a Marelui Stat Major pentru încheierea convențiilor militare în cadrul Înțelegerii balcanice, în loc. cit., p.190-204.
- 20 Vezi, printre altele: Constantin IORDAN, Le pacte roumano - grec (mars 1928), l’Italie, la Bulgarie et les idées de non-agression et d’arbitrage dans les relations interbalkaniques, în „Izsledvanija v cest na Prof. Veselin Trajkov” („Studia balcanica” – 24), Sofia, 2003, p. 263-270; idem, Venizelos și românii. Două ediții, București, 2004 și 2010, ultima completată; idem, Nicolae Iorga și Grecia timpului său, în „Nicolae Iorga, 1871 – 1940. Studii și documente”, III. Coordonatori: Constantin Bușe, Constantin Găucan, București, 2007, p.243 – 257; idem, La Roumanie et la Grèce depuis le retour au pouvoir de Vénizélos jusqu’à sa visite à Bucarest (1928 – 1931). Quelques repères , în « RESEE”, Bucarest, XLV, 2007, nr. 1-4, p. 349-366.
- 21 Maria COSTEA, România și Bulgaria – diplomație și conflict. Negocierile româno-bulgare privind problemele litigioase în perioada noiembrie 1933 – martie 1940, reflectate în documentele diplomatice românești, Cluj – Napoca, 2004.
- 22 George UNGUREANU, Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940), Brăila, 2009.
- 23 Mustafa Ali EKREM, Relațiile româno-turce între cele două războaie mondiale (1918 – 1944), București, 1993.
- 24 Vezi: Constantin SVOLOPOULOS, Le problème de la sécurité dans le Sud-Est européen de l’entre-deux-guerres :) la recherche des origines du Pacte balkanique de 1934, în « Balkan Studies”, Thessaloniki, vol. 14, 1973, nr. 2, p.247 – 292; idem, To ellinoroumanikon symphonon tis 21 martiou 1928, în „Makedonika”, Thessaloniki, X, 1974, p. 151-161; idem, I elliniki exoteriki politiki meta tin synthiki tis Lozannis. I krisimos kampi: Ioulios-Dekemvrios 1928, Thessaloniki, 1977; idem, I elliniki exoteriki politiki, 1900-1945. Evdomi ekdosi, Athinai, 2001.
- 25 Thanos VEREMIS, Oi epemvaseis tou stratou stin elliniki politiki, 1916 – 1936, Athina, 1977; idem, Greek Security Considerations. A Historical Perspective, Athens 1980; idem, The Military in Greek Politics. From Independence to Democracy, London, 1997.
- 26 Areti TOUNDA-FERGADI, Meionotites sta Valkania. Va diaskepseis, 1930 – 1934, Thessaloniki, 1984; idem, Themata] Diplomatikis Istorias, 1912 – 1934, Thessaloniki, 1989; cf. Lena D

- Ellada kai meionotites. To systema diethnous prostasias tis Koinotitas ton Ethnon, Athina, 1995.
- 27 Vezi: Ifigenia ANASTASIADOU, O Venizelos kai to Ellino-tourkiko Symphono filias tou 1930, Athinai, 1982; K. KARAMANLIS, O Eleftherios Venizelos kai oi exoterikes mas sheseis, 1928-1932, Athina, 1986; Alexis ALEXANDRIS, Imbros and Tenedos: A Study in Turkish attitudes toward the ethnic Greek island communities since 1923, în „Journal of the Hellenic Diaspora”, London, VII, 1990, nr. 1, p. 10-19; idem, The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918 – 1974, Athens, 1982.
- 28 Vezi: Harry J. PSOMIADES, The Diplomacy of Eleftherios Venizelos, 1928 -1930, în „Essays in Memory of Basil Laourdas”, Thessaloniki, 1975, p. 555-568; Theodore A. COULOUMBIS, John A. PETROPOULOS , Harry J. PSOMIADES, Foreign Interference in Greek Politics. An Historical Perspective, New York, 1976; Odysseas DIMITRAKOPOULOS, Thanos VEREMIS (eds.), Meletimata gyro apo ton Venizelo kai tin ephi tou, Athinai, 1980; Evanthis HATZIVASILEIOU, O Eleftherios Venizelos i ellinotourkiki proseggisi kai to provlima tis asfaleias sta Valkania, 1928 – 1931. Prologos: Aristovoulos Manesis, Thessaloniki, 1999; Paschalis KITROMILIDES (edited by), Eleftherios Venizelos: the Trials of Statesmanship, Edinburgh, 2006.
- 29 Ch. DANEVA-MIHOVA, La diplomatie française et la préparation du Pacte balkanique (1934), în „La politique française et les Balkans, 1933 – 1936” (« Studia balcanica », 9), Sofia, 1975, p. 31 – 51.
- 30 Iltocho DIMITROV, La politique bulgare et l’Entente balkanique (fin 1935 – début 1936), în loc. cit., p.111 – 121; idem, Bălgaro-italjanski politiceski otnosenija, 1922 – 1943, Sofia, 1976.
- 31 Dimităr KOSEV, Vănšnata politika na Bălgarija pri upravljenieto na Andrei Liapcev, 1926 – 1931, Sofia, 1995.
- 32 Krastju MANCEV, Le pacte bulgare-yougoslave de 1937 et les rapports internationaux, în „Studia balcanica”, Sofia, 4, 1971, p. 39-65.
- 33 Zd. MITCHÉVA, La France et les rapports bulgare-yougoslaves (1933 – 1935), în „La politique française et les Balkans, 1933 – 1936 » (« Studia balcanica », 9), Sofia, 1975, p.75 – 82.
- 34 Sergey ROUSSEV, Greek Foreign Policy and the Problems of Macedonia and Northern Epirus, în „National Problems in the Balkans: History and Contemporary Developments”, Sofia, 1992, p. 206-219.
- 35 Dimităr SIRKOV, The Salonika Agreement of July 31, 1938, în „Études historiques”, Sofia, VIII, 1978, p. 349-364.
- 36 Vasil VASILEV, La France, la Petite Entente et la Bulgarie (1933 – 1934), în „La politique française et les Balkans, 1933 – 1936” (« Studia balcanica », 9), Sofia, 1975, p . 93 – 109.
- 37 Sania VELKOVA, The Megali Idea and National Identity in th between the Two World Wars (Conditions and Development Problem), în “Études balkaniques”, Sofia, XXXII, 1996, nr. 3-4, p.

- 38 Vezi, printre altele : Antonina KUZMANOVA, Sur l'attitude des États de l'Entente balkanique face à la réoccupation de la Rhénanie, în « Studia balcanica », 7, Sofia, 1973, p. 419-421 ; idem, La Roumanie et l'accord de Salonique, în „Études balkaniques”, Sofia, 16, 1980, nr. 2; idem, Balkanskata politika na Rumăniija, 1933 – 1939, Sofia, 1984.
- 39 Milan VANKU, Mala Antanta, 1920 – 1938, Titovo Uzice, 1969; idem, La politique de la Yougoslavie à l'égard de l'annexion de l'Autriche, în „Studia balcanica”, Sofia, 4, 1971, p. 67-97; idem, Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei, București, 1979.
- 40 Georges CASTELLAN, Les Balkans dans la politique française face à la réoccupation de la Rhénanie (7 mars 1936), în „Studia balcanica”, 7, Sofia, 1973, p.33 – 44; idem, Bălgarskata politika ot 1927 do 1934 g. spored pālnomoštņija ministār na Francija v Sofia, în „V cest na akademik Dimitār Kosev”, Sofia, 1974, p. 449 – 457.
- 41 Alberto BASCIANI, La Romania e il Patto di Amicizia Perpetua bulgaro-jugoslavo (24 gennaio 1937), în „Romania Orientale”, Roma, 1999, 12, p.49 – 58; idem, Un conflitto balcanico. La contesa fra Bulgaria e Romania in Dobrugia del Sud, 1918 – 1940, Cosenza, 2001.

